Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

wick, & E.T.M. Reijmers (red.), *Handboek systeemtherapie* (pp.621-633). Utrecht: De Tijdstroom.

Handboek culturele psychiatrie en psychotherapie

Joop de Jong en Sjoerd Colijn (red.) (2010). Utrecht: De Tijdstroom. 658 pp. € 75,-. ISBN 978 90 5898 157 8.

Alweer een deel in de fraaie serie handboeken over allerlei gebieden in de psychotherapie van uitgeverij De Tijdstroom. Dit deel gaat over de invloed van cultuur en cultuurverschil op de psychiatrie en psychotherapie (p.16). In de titel heeft de term 'culturele' de term 'transculturele' vervangen die nog in het vorige handboek op dit terrein figureerde (De Jong & Van den Berg, 1996). Deze naamsverandering weerspiegelt een vernieuwd uitgangspunt dat terug te vinden is in veel van de bijdragen: niet meer 'wij' tegenover 'zij'. 'Cultuur is immers een fundamenteel aspect van ieder mens en niet alleen van de immigrant of de vluchteling' (p.20). En dan niet het statische, homogene cultuurbegrip waarin 'andere' mensen in hokjes worden ingedeeld, maar een dynamisch en interactief cultuurbegrip zoals dat allang in de culturele antropologie gangbaar is. Onder de auteurs bevinden zich dan ook verschillende antropologen en sociologen, al of niet met daarnaast een opleiding in de hulpverlening. Feest der herkenning voor uw recensent, oorspronkelijk opgeleid als antropoloog en socioloog.

Culturen zijn complex en veranderen constant. Mensen hebben multiple culturele identiteiten en onderhandelen daar in concrete situaties continu over. Cultuur en etniciteit zijn sociale constructies, evenals het gezondheidszorgsysteem zelf. Het gaat er niet om dat hulpverleners zich allerlei stereotype en uiteindelijk verlammende kennis over 'de' Marokkaanse of 'de' Turkse of welke andere cultuur ook eigen maken, maar om een open, nieuwsgierige en zelfreflecterende houding die elk hulpverleningscontact ten goede kan komen, ook dat met autochtone cliënten – die immers ook van elkaar en van de hulpverleners verschillen.

Naast een dynamischer kijk op andermans en eigen cultuur, signale-

ren de redacteuren nog een andere verandering sinds het verschijnen van het vorige handboek (p.17). Het debat over het toegankelijker maken van de geestelijke gezondheidszorg voor verschillende culturen is intussen minder ideologisch van aard geworden en meer gebaseerd op toegenomen wetenschappelijke kennis. Dat is op allerlei plaatsen in het boek duidelijk zichtbaar.

…cultuur en etniciteit zijn sociale constructies…

De theoretische basis die deel 1 vormt, is ingedeeld in hiërarchische, steeds meer omvattende systeemniveaus. Het begint met het niveau van de biologie en genetica, met nuttige informatie over biologische verschillen in respons op psychofarmaca. Daarna komt het intrapsychische niveau met twee leuke hoofdstukken over de ontwikkeling van etnische identiteit en over emoties door culturen heen. Hierop volgen de niveaus van dyades, van families, etnische groepen als geheel (onder andere over prevalentie van psychopathologie, en over de toegankelijkheid van de zorg op diverse niveaus), en de maatschappij als geheel. Onder dit laatste vallen *gender*, de geestelijke gezondheidszorg als een cultuur op zich, en hoe deze zorg beleidsmatig te interculturaliseren. Het theoriedeel wordt afgesloten met een hoofdstuk over de mogelijkheden en beperkingen van onderzoek en onderzoeksinstrumenten over culturen heen, waarin wordt gepleit voor een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve, meer 'antropologische' onderzoeksmethoden.

Je hebt natuurlijk een soort kader nodig om de complexe en rijke stof in te delen, maar ik heb me herhaaldelijk verbaasd over de plaatsing van hoofdstukken op een bepaald systeemniveau, of in het theoretische deel in plaats van het praktijkdeel.

Deel 2, Praktijk, bestaat uit ook weer uit een aantal blokken. Het eerste blok betreft gespreksvoering in het algemeen, met aardige hoofdstukken over de vereiste basisattitude, over het hulpverleningsgesprek als een dynamisch sociaal en communicatief (sub)-systeem, over het werken met tolken en over tweetaligheid.

Daarna volgen enkele hoofdstukken over diagnostiek, met hulpmiddelen voor het interculturaliseren van diagnostiek en intake, en hoofdstukken over interculturele valkuilen: van de DSM, van psychopathologische concepten en van psychodiagnostisch testonderzoek.

Vervolgens komen in de ggz gangbare psychotherapiemodellen elk in een hoofdstuk aan de orde: hoe bruikbaar zijn ze bij culturele verschillen, en hoe zijn ze daarvoor aan te passen? Leuk is dat niet-reguliere

geneeswijzen een plaats krijgen als een der behandelmethoden, waarbij blijkt dat autochtonen meer dan allochtonen hun toevlucht nemen tot niet-reguliere geneeswijzen naast reguliere, en dat zelfs steeds meer gaan doen.

Verrassend vond ik hier (hoofdstuk 33, vergelijk hoofdstukken 6 en 21) te zien hoezeer (sommige?) psychoanalytici hun vak aan het contextualiseren zijn en hoe begrippen als overdracht en tegenoverdracht zich ertoe lenen om de therapeut tot culturele zelfreflectie aan te zetten.

Het boek eindigt met enkele hoofdstukken over specifieke doelgroepen. Asielzoekers en vluchtelingen staan er psychiatrisch in het algemeen veel slechter voor dan overige migranten, niet alleen door traumatisering, maar ook door hun behandeling in de samenleving. Het hoofdstuk over verslavingszorg vond ik nogal van de hak op de tak springen, simplistisch en weinig consistent. Dat over forensische psychiatrie geeft daarentegen weer blijk van een verfrissende culturele zelfreflectie.

In veel hoofdstukken over diagnostische en behandelmethoden komt de wenselijkheid naar voren om mensen uit de omgeving van een patiënt daadwerkelijk of in gedachten bij diagnostiek of behandeling te betrekken, ook daar waar gewerkt wordt vanuit een meer individueel uitgangspunt. Ook wordt in het reflecteren op de behandelrelatie nogal eens een systemisch begrippenkader gebruikt, zoals in hoofdstuk 19. Te verwachten valt dat systeemtherapeuten in het onderwerp van dit boek om twee redenen in het voordeel zijn in het werken met mensen uit verschillende culturen: omdat ze gewend zijn problemen in het kader van de sociale omgeving te zien en die ook te betrekken, en door de therapeutische grondhouding van respectvolle nieuwsgierigheid, oog voor de context (inclusief de behandelrelatie) en het zoeken naar bronnen van veerkracht. Maar dat voordeel komt niet tot uiting in de positie van de systeemtherapie in het boek. Die lijkt maar een van de behandelmethoden in het rijtje te zijn (hoofdstuk 29). Een gemiste kans van de systeemtherapie om zich te profileren als contextuele methode bij uitstek.

…een gemiste kans van de systeemtherapie om zich te profileren…

In het boek wordt veelvuldig het verschil aangehaald tussen de gerichtheid van de westerse cultuur op het ik en autonomie, tegenover meer collectivistisch georiënteerde ‘wij’-culturen. In deze tweedeling schuilt zoals in alle dichotomieën ook weer het gevaar van stereotypering. Helaas ontkomen de twee expliciet systeemthe-

rapeutische hoofdstukken (8 en 29), waarvan de auteurs gelden als systeemtherapeuten gespecialiseerd in transculturele begrippen en methoden, niet aan deze gesimplificeerde dichotomie.

Systeemtherapeuten zouden kunnen weten dat autochtonen veel meer wij-gericht zijn dan het individualistische culturele ideaal voorschrijft, en antropologen weten dat ook mensen uit 'collectivistische' culturen zich in allerlei concrete situaties constant aan het positioneren zijn met hun verschillende identiteiten en belangen – een kijk waarop Boedjarath (hoofdstuk 14) haar werkwijze in psychotherapie direct richt, al komt hier de tweedeling tussen 'ik'- en 'wij'-culturen helaas toch weer om de hoek kijken.

Een sterk punt van de bundel is dat de redacteurs hebben gekozen voor een radicale, 'antropologische' kijk op de geestelijke gezondheidszorg. Daarbij worden concepten, onderzoeks- en behandelmethoden niet opgevat als vanzelfsprekende uitgangspunten, maar steeds geproblematiseerd als sociale en culturele constructies. Hierbij slaagt men erin de valkuil van een totaal relativisme te vermijden – want behalve dat een totaal relativisme een kentheoretische paradox is (van het type van de Kretenzer die zei dat alle Kretenzers liegen), maakt het ook elk streven naar wetenschap en kennis zinloos. Sommige hoofdstukken zijn in dat problematiseren consequenter dan andere. Het is niet in alle hoofdstukken gelukt om ondoordachte reïficaties van stoornissen (en hun prevalentie), culturen of etniciteit te vermijden. Zoals onvermijdelijk in elk verzamelwerk lopen ook in overige opzichten de kwaliteit en diepgang van de hoofdstukken uiteen.

Maar al met al een rijke en inspirerende bundel.

Jolanthe de Tempe

Literatuur

Jong, J.V.T.M. de, & Berg, M.T. van den (red.) (1996). *Transculturele psychiatrie en psychotherapie. Handboek voor hulpverlening en beleid*. Lisse: Swets & Zeitlinger.